

*Н. В. Радова,
викладач кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет*

ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВІТЧИЗНЯНИХ ТА СВІТОВИХ НАГЛЯДОВИХ ВИМОГ

У статті розглянуто основні переваги та недоліки злиття та поглинання банківських установ у сучасних умовах, представлено порівняльну характеристику вітчизняних та світових наглядових вимог до процесів, що вивчаються.

In the article basic advantages and lacks of confluence and absorption of bank institutions are considered in modern terms, comparative description of domestic and world observant requirements is presented to the processes which are studied.

*Ключові слова: банківські об'єднання, злиття, поглинання, консолідація.
Key words: bank associations, confluence, absorption, consolidation.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобалізація у банківській системі є однією з сучасних форм прояву економічної глобалізації, яка набуває значних оборотів на даному етапі розвитку. Даний процес може реалізовуватись у формі злиття та поглинання банківських установ. Значної актуальності дані процеси набувають у період посткризової стабілізації, а також нестабільності банківської системи в наслідок негативного впливу світової фінансової кризи. Так, масовий відтік грошових коштів з депозитних рахунків клієнтів, зростання рівня кредитної заборгованості позичальників банківських установ, закриття доступу до дешевих джерел фінансових ресурсів спричинили зростання вразливості та значно посилили ризик виникнення банкрутства багатьох вітчизняних фінансово-кредитних установ. З огляду на це, структурна реорганізація банків може виявитися дієвим способом стабілізації грошово-кредитного ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні засади та практичні напрацювання щодо здійснення угод злиття і поглинання в банківській системі України досліджуються як у світовій, так і у вітчизняній науковій літературі. Окремі аспекти зазначеної проблеми представлені в роботах багатьох зарубіжних вчених, серед яких: Н. Антіл, О. Будицький, А. Дамодоран, Т. Коллер, Т. Коупленд, Дж. Мурін, П. Роуз, В. Рутгайзер, М. Федотова, Р. Шамгунов, У. Шарп та інших. Сучасні погляди на вирішення цієї проблеми представлені в роботах таких українських дослідників, як: Г. Азаренкова, М. Алексеєнко, З. Васильченко, О. Васюренко, Ж. Довгань, А. Єпіфанов, І. Івасів, К. Кіреєва, В. Кочетков, О. Мендрул, Т. Момот, М. Савлук, І. Сало, Н. Шевчук, Н. Шульга, О. Слободяник, Р. Тиркало та інших.

Але, незважаючи на значну кількість наукових розробок в зазначеній сфері, проблема сучасного стану

Таблиця 1. Тлумачення терміну злиття та поглинань в зарубіжній науковій літературі

Джерело	Визначення поняття
К. Боумен	Злиття – об'єднання акціонерів в межах нової організації, ресурси якої вони ділять між собою[2]
ГоханПатрик А.	Злиття – об'єднання різних за розмірами компаній при якому одна компанія приєднується до іншої [3] Консолідація об'єднання однакових за розмірами компаній з утворенням нової юридичної особи [3]
ДоналдДепамфіліс	Злиття – об'єднання двох компаній, у результаті якого тільки одна з них зберігається як юридична особа [4]
СтэнлиФостерРид, АлександраРид Лажу	Злиття відбувається, коли одна корпорація зливається з іншою та поглинається останньою[5]
В.А. Галанов	Злиття – це процес об'єднання двох або декількох акціонерних товариств, результатом якого є створення нового акціонерного товариства, якому передаються всі права і обов'язки акціонерних товариств, що об'єднуються з одночасним припиненням їх діяльності [6]
Б. Мильнер, Ф.Лиис	Злиття – реорганізація, яка відбувається шляхом придбання майна або майнових прав іншої компанії [7]
Чечетов М.В.	Злиття – це виникнення нового товариства правонаступника з передачею йому згідно з передавальними актами всіх прав та обов'язків двох або більше товариств і припиненням їх діяльності [8]
Большая экономическая энциклопедия	Злиття – об'єднання, що зазвичай має добровільний характер [9]
Доналд Депамфіліс	Поглинання – коли одна компанія є основним власником та придбає контроль над іншою, її дочірньою фірмою або окремими активами [4]
Стэнли Фостер Рид, Александра Рид Лажу	Процес, який передбачає, що акції або активи корпорації повністю стають власністю покупця [5]
В.А.Галанов	Це встановлення контролю над акціонерним товариством (шляхом викупу його акцій)[6]
Владімірова І.Г.	Взяття однією компанією іншої під власний контроль, управління нею з придбанням абсолютного або часткового права власності на неї. Поглинання компанії зазвичай здійснюється шляхом купівлі усіх акцій підприємства на біржі [10]

здійснення угод злиття і поглинання в банківській системі України поки що залишається не вирішеною остаточно. Саме тому дослідження проблем та перспектив процесів злиття та поглинання в банківській сфері набуває значної актуальності та потребує подальших наукових розробок.

Мета статті — дослідити нагледові вимоги до процесу злиття та поглинання в банківській системі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Активізація процесу банківської консолідації є одним з пріоритетів, визначених Стратегією розвитку банківської системи України, розробленою Національним банком України. Фактично це перше завдання в переліку, яке називається "завдання стосовно підвищення рівня якості та конкурентоздатності банківських послуг". Глобальна фінансова криза лише допомогла звернути увагу на важливість питання консолідації в банківській системі. Метою проголошеної політики Національного банку України є сприяння подальшій консолідації в рамках доволі фрагментарного банківського сектора в Україні.

Згідно зі зарубіжною практикою, категорії злиття та поглинання іноді ототожнюються, не визначаючи чітко вираженої різниці між двома термінами. У міжнародному банківському середовищі використовується термін "mergers&acquisitions" (M&A) [1, с. 65].

Таблиця 2. Переваги та недоліки злиття та поглинання банків

Переваги	Недоліки
Економія на масштабі. Економія грошових ресурсів за рахунок зменшення трансакційних витрат. Задоволення вимог щодо рівня статутного та регулятивного капіталу. Зміцнення конкурентних позицій на ринку. Збільшення масштабів діяльності. Економія на науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробках та інноваційних дослідженнях. Поєднання взаємодоповнюючих ресурсів. Підвищення якості банківських продуктів та послуг. Застосування новітніх розробок та досвіду в сфері банківського менеджменту. Податкові пільги. Зниження банківських ризиків та їх диверсифікація. Диверсифікація банківського бізнесу в розрізі стабілізації потоку фінансових ресурсів. Можливість використання надлишкових ресурсів. Різниця в ринковій ціні компанії і вартості її заміщення. Поглинання банку для подальшого розпродажу його по частках з метою отримання прибутку (asset-stripping). Освоєння нових географічних ринків	Складність керування великим банком у порівнянні з невеликим. Зіткнення різних стилів менеджменту при управлінні новоствореним банком. Невідповідність цілей банків. Можливість існування прихованих мотивів у однієї із сторін угоди. Ймовірність недовіри. Неузгодженість цілей та стратегій сторін угоди. Значні витрати на злиття та поглинання. Ймовірність негативних наслідків в результаті зміни керівництва. Ризикованість процесів злиття та поглинання. Додаткові витрати на уніфікацію технологій

Таблиця 3. Перелік проблемних областей, що потребують вирішення при злитті банків в Україні

№ пор.	Проблемна в нормативній й базі Коefіцієнт обміну акцій при злитті	Опис	Можливе вирішення	Основні органи влади
1.	Коefіцієнт обміну акцій при злитті	Акціонери двох банків повинні мати однакову кількість акцій до злиття та після злиття; Під час злиття кожен акціонер акціонерної компанії, яка поглинається, повинен отримати таку ж кількість акцій в поглинаючій акціонерній компанії. Сукупна номінальна вартість акцій банку-спалкосомця після завершення злиття має дорівнювати загальній номінальній вартості акцій банків до злиття. Статутний капітал банку після злиття має дорівнювати сумі статутних капіталів двох банків після злиття (концепція «1+1=2»).	Дозволяється злиття банків на базі ринкової вартості банків, а не номінальної вартості акцій. Необхідно змінити Громадянський Кодекс, Закон про господарчі товариства, Закон про цінні папери, нормативну базу НКЦПФР, постанови НБУ. Російська практика та процедури можуть використовуватися в якості відповідного прецеденту.	Верховна Рада, НБУ, НКЦПФР
2.	Отримання ліцензій протягом періоду злиття	Завдяки наведеним вище правилам, під час злиття коefіцієнт обміну повинен розраховуватися виходячи з пропорцій номінальних статутних капіталів банків. Не дозволяється застосовувати фактичний коefіцієнт обміну при злитті на базі ринкових вартостей банків, що стає перешкодою для хвилі консолідації, особливо для проблемних банків, які мають незначну фактичну вартість.	■ Внести поправки в нормативну базу НБУ/НКЦПФР з метою забезпечити оперативне отримання згоди на передачу ліцензій банку, що підлягає ліквідації;	НБУ НКЦПФР
3.	Призупинення обігу облігацій	Цей феномен призводить до того, що банку, який поглинає інший банк, необхідно перед злиттям (поглинанням) отримати ліцензії НБУ/НКЦПФР; Облігації, що були випущені банком, який підлягає ліквідації, припиняють свій обіг під час злиття (поглинання). Призупинення обігу облігацій розпочинається приблизно за місяць після схвалення злиття через мережу СБМ-банкінг та завершується при повній ліквідації банку; загальний термін складає близько 5-6 місяців;	Необхідно внести поправки до нормативних актів з метою передбачити обіг облігацій банку, який підлягає ліквідації.	НКЦПФР
4.	Податковий облік збитків	З метою перешкодити призупиненню обігу облігацій, утримувачі облігацій можуть вимагати їх дострокового погашення (подібно до всіх кредиторів)	Розробити відповідну законодавчу базу, яка регулюватиме облік збитків банків протягом періоду злиття;	Податкові органи
5.	Офіційна назва / бренд банку	НБУ забороняє двом банкам працювати на ринку під однією назвою. Може виникнути така ситуація: банк, що поглинає, може використовувати офіційну назву/бренд банку, що ліквідується, тільки після остаточної ліквідації юридичної особи (банку) (69 місяців). Протягом такого еспеціфичного періоду всі відділення банку, що ліквідується, повинні змінити назву	Дозволити банкам протягом періоду злиття використовувати назву / бренд банку, що ліквідується	НБУ, Державний реєстр
6.	Зростання капіталу в процесі злиття	У разі запам'ятовування процедури злиття зростання капіталу є неможливим. Спеціфічний період триває мінімально 5/6 місяців, максимум - 9 місяців	Дозволити збільшення капіталу протягом злиття	Верховна Рада, НБУ, Державний реєстр, НКЦПФР
7.	Передача відділень	Передачу відділень банку, що ліквідується в процесі злиття, слід здійснювати як стандартну процедуру закриття чи відкриття відділення. Це означає, що необхідно надати Національному банку України договори про оренду на період до трьох років, починаючи з дати злиття, про подовження чисельності працівників відділень за десять днів до дати злиття, а також завчасно, за десять календарних днів, необхідно сповістити Національний Банк України про відкриття відділення	Внести зміни до регуляторної бази НБУ, виходячи з необхідності застосування спеціальної процедури відкриття відділень під час процесу злиття	НБУ
8.	Визнання претензій кредиторів	Наразі, відповідно до Цивільного Кодексу, банк, що зливається, повинен протягом 60 днів очікувати претензій з боку кредиторів та задовольнити всі такі вимоги. На практиці це може призвести до можливого подання вимог в останні 60 днів та спричинити суттєве подовження періоду злиття	Було б цілком слушним припустити можливість визнання претензій кредиторів, навіть після завершення процедури злиття, проте не пов'язувати факт злиття з задоволенням всіх вимог кредиторів	Верховна Рада, НБУ
9.	Оповіщення кредиторів	Наразі необхідним є лише оповіщення кредиторів, що регулюється Цивільним Кодексом. Крім того, дебітори вважаються кредиторами. У результаті може виникнути така проблема: в процесі злиття (поглинання) необхідно буде сповістити доволі значну кількість клієнтів та сторін (у разі крупного банку) банку, що зливається	Внести зміни до чинного законодавства з метою передбачити спосіб оповіщення кредиторів (лише через офіційну газету)	Верховна Рада, НБУ
10.	Переоцінка вхідних платежів в гривнях	На дату злиття в НБУ необхідно закрити рахунок НОСТРО того банку, який ліквідується. В результаті всі платежі в гривнях від клієнтів до банку, який підлягає ліквідації, тому що НБУ не будуть відхилятися Національним Банком України з першого дня злиття (поглинання), тому що НБУ не зможе забезпечити надання послуг з переоцінки цих платежів з банку, котрий ліквідується, до банку-наступника (усі міжнародні банки надають такі послуги з переоцінки платежів в іноземній валюті);	Дозволити відтермінувати закриття рахунка НОСТРО банку, який ліквідується, на строк 1-2 тижні після злиття; Або розробити механізм переоцінки цих платежів в гривнях з банку, котрий ліквідується, до банку-наступника	НБУ

Продовження таблиці 3

11.	Перереєстрація об'єктів застави	Незважаючи на концепцію повного юридичного правонаступництва поглинаючого банку, усі застави (включно з поточними кредитами) банку, котрий підлягає ліквідації, повинні заново записуватися в спеціальний Реєстр протягом 5 днів, починаючи з дати злиття, з метою захисту права власності. Такий процес вимагає непропорційно багато часу та є довгою дорогою	Резервирити нормативну базу, яка регулюватиме цю проблему	НБУ, Верховна Рада, Реєстр рухомого/нерухомого майна
12.	Можливе припинення договору оренди для банку, який ліквідується	Незважаючи на концепцію повного правонаступництва поглинаючого банку, власники приміщень, які орендуються банком, що підлягає ліквідації, можуть попросити перервати договір оренди (оскільки це не узгоджується зі зміною орендаря). На практиці всі контрагенти банку, який підлягає ліквідації (включно з міською владою) можуть попросити припинити договір оренди (оскільки це не узгоджується зі зміною контрагента)	Заборонити припинення таких відносин	Верховна Рада
13.	Ліквідація придбаного банку	Для придбаного банку ліквідаційна процедура досить довга та може тривати аж до 9 місяців. На цій стадії поглинаючий банк не матиме змоги: змінити статут, належним чином застосувати концепцію повного правонаступництва, збільшити капітал, використовувати офіційну назву банку, що підлягає ліквідації тощо	Вдосконалити нормативну базу стосовно ліквідації поглиненого банку з метою спрощення / скорочення тривалості процесу	НБУ, НКЦПФР, Полтавська служба, Державний реєстр
14.	Спільне правління	Чинне законодавство не передбачає можливості призначати те ж саме правління для двох банків протягом періоду здійснення злиття. Більш того, не передбачається автоматичного призначення діючих членів правління об'єднаного банку (таким чином з метою призначення кожного нового члена правління необхідно отримати спеціальну згоду НБУ); це має значний вплив на іноземних громадян - членів правління, оскільки останні мають повторно отримати спеціальний дозвіл на роботу (значні витрати часу, а позитивний результат не гарантується у Міністерстві праці та соціальної політики України)	Внести зміни до чинного законодавства з метою врегулювати питання щодо правління, зокрема: Дозволити один і той же склад правління обох банків. Передбачити можливість надання інформації про призначення нового члена правління об'єднаного банку. Запровадити автоматичну/спрощену процедуру заміни спеціальних дозволів на роботу для іноземних громадян	НБУ, Міністерство праці та соціальної політики України
15.	Роль Комісії з реорганізації	Чинне законодавство щодо процедури злиття та поглинання не визначає роль Комісії з реорганізації, а також роль Правління банку після прийняття рішення про злиття та підписання договору про злиття;	Внести зміни до чинного законодавства з метою розділити функції Комісії з реорганізації та Правління банку в процесі злиття	НБУ
16.	Міграція бізнесу, пов'язаного з цінними паперами / зберіганням капіталу	Згідно з чинними процедурами, не дозволяється переміщення касодіяльних клієнтів банку від господарчої одиниці, що підлягає ліквідації, до господарчої одиниці-наступника (проте це не забороняється для поточних рахунків клієнтів). У такому випадку існує єдина можливість - завершити відносини, а потім розпочати нові відносини з об'єднаним банком (банком-наступником) за умови отримання згоди клієнта	Розробити реальну процедуру злиття торговців цінними паперами / зберігання капіталу	НКЦПФР
17.	Активія поточних рахунків	У разі злиття (поглинання) та згідно з податковим регулюванням, всі рахунки клієнтів банків, що підлягають ліквідації, не переводяться автоматично до поглинаючого банку, проте повинні закриватися та знову відкриватися шляхом застосування спеціальної процедури за умови попереднього сповіщення податкових органів та після отримання згоди в електронній формі. У разі крупного злиття (поглинання), що може спричинити трансфер мільйонів рахунків, податкові органи не зможуть автоматично надавати згоду щодо активів рахунків.	Резервирити спеціальну процедуру з метою активізації клієнтських рахунків протягом злиття (до чи після злиття)	НБУ, Податкова служба
18.	Клієнти, які отримали кредити від нерезидентів	Всупереч концепції повного юридичного правонаступництва поглинаючого банку, коли банк, який придбають, обслуговував клієнтів, які до злиття отримали кредити від нерезидентів, усі такі клієнти повинні повторно перереєструватися в ПІБУ та додати до заяви повний перелік документів; така процедура вимагає багато часу та досить витратна	Передбачити в нормативних документах НБУ можливість для поглинаючого банку продовжувати обслуговувати клієнтів, які отримали кредити від нерезидентів;	НБУ
19.	Перереєстрація рухомого/нерухомого майна банку, що ліквідується	Всупереч концепції повного юридичного правонаступництва поглинаючого банку, з метою захисту майнових прав усе рухоме майно (автомобілі) / нерухоме майно (включно з орендованим майном) та земельні ділянки банку, що ліквідується, мають повторно заноситися до різних реєстрів	Резервирити спеціальну нормативну базу, яка дозволить уникати необхідності реєструвати майнові активи заявця злиття. Альтернативний варіант: з метою повторної реєстрації передбачити спрощену процедуру	МВС, Державний реєстр, Реєстр рухомого / нерухомого майна, Земельний кадастр, Моторно-транспортне страхове бюро України
20.	Архівация документів банку, який об'єднується	Наразі архівация документів поглинаючого банку недостатньо визначена;	Удосконалити/змінити чинне законодавство стосовно злиття банків	Державний архів

Основними носіями міжнародної інтеграції у фінансово-кредитній сфері виступають провідні банківські групи. Зміни, що відбуваються в світовій економіці, стали потужним фактором прискорення та розширення масштабів закордонної експансії, освоєння нових, потенційно перспективних зон впливу, посилення конкурентоспроможних позицій на міжнародному рівні. При цьому іноземні банки, як правило, не створюють нові структури, а поглинають діючі місцеві фінансово-кредитні організації. Міжнародні злиття та поглинання стали одним з основних способів здійснення стратегії розвитку банків у сучасних умовах.

Систематизація підходів до злиття і поглинань у зарубіжній практиці представлено у табл. 1.

Перш за все, з'ясуємо сутність термінів "злиття" та "поглинання" у контексті банківських установ. Так, згідно з Положенням НБУ "Про особливості реорганізації банку за рішенням його власників", злиття банків визначається як "виникнення нового банку- правонаступника з передаванням йому згідно з передавальними актами всього майна всіх прав та обов'язків двох або більше банків одночасно з їх припиненням" [11].

Що стосується вітчизняного законодавства, то поняття "поглинання" не визначається, а замінюється терміном "приєднання банків". Причому приєднання банківських установ визначається як "припинення одного або більше банків з передаванням ним/ними згідно з передавальним актом усіх його/їх прав та обов'язків іншому банку- правонаступнику" [11].

Таким чином, у даному випадку спостерігається невідповідність світових стандартів термінології та вітчизняного законодавства.

Так, злиття або поглинання банків можуть проходити у різних формах в залежності від напрямків діяльності установ, які об'єднуються, а саме:

— горизонтальні — об'єднання банків, які займають приблизно однакові сегменти ринку;

— конгломератні — об'єднання установ, які займають різні сегменти та не пов'язані між собою технологічно.

Як і будь-який процес, злиття та поглинання комерційних банків має свої позитивні та негативні сторони. У табл. 2 нами визначено основні переваги та недоліки даних процесів стосовно вітчизняних банків.

Як бачимо, реорганізаційні процеси мають велику кількість переваг для всіх сторін учасників угоди: для банку-покупця, для банку — потенційного об'єкта поглинання, банків — рівноправних учасників злиття. Проте при злитті або поглинанні банків можуть виникати різноманітні ризики, які мають можливість негативно вплинути на дану процедуру та звести нанівець встановлену мету та стратегію. Характеристика невідповідностей, що потребують вирішення при злитті банків в Україні наведено у табл. 3.

ВИСНОВКИ

Враховуючи особливості фінансово-економічного становища в Україні на даному етапі, мають бути

створені передумови для полегшення процесів реорганізації банківських установ. Перш за все, потребує удосконалення нормативно-правова база стосовно реалізації злиття та поглинання банків. Крім того, корисним буде застосування провідного зарубіжного досвіду стосовно стимулювання даних процесів на вітчизняному ринку банківських послуг. Особливо важливим є залучення зарубіжного капіталу шляхом злиття або поглинання українських банків іноземними фінансово-кредитними установами. Це не тільки дозволить отримати додаткові фінансові ресурси, але й використати світовий досвід банківського менеджменту, провідні інновації у сфері надання банківських послуг.

Однак, з іншого боку, не слід забувати і про те, що активні реорганізаційні процеси банків можуть сприяти зниженню конкуренції та монополізації фінансового ринку. Таким чином, слід наголосити на тому, що політика Національного банку України стосовно даної проблематики має бути виваженою та враховувати всі негативні та позитивні ефекти від злиття та поглинання банківських установ.

Література:

1. Ігнатюк А.І. Процеси злиття та поглинань: світовий досвід та Україна. — А.І. Ігнатюк // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. — 2005. — № 75—76. — С. 65—67.

2. Боумэн К. Стратегический менеджмент: учебник / Пер. с англ. Н.И. Алмазовой. — М.: ООО "Издательство Проспект", 2003. — 336 с.

3. Гохан Патрик А. Слияния, поглощения и реструктуризация компаний: пер. с англ. / Патрик А. Гохан. — 3-е изд. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. — 741 с.

4. Доналд Депаμφилис Слияния, поглощения и другие способы реструктуризации компании: Пер. с англ. — М.: ЗАО "Олимп-Бизнес", 2007. — 960 с.

5. Рид Ф. Искусство слияний и поглощений: пер. с англ. / Стэнли Фостер Рид, Александра Рид Лажу 3-е изд. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. — 957 с.

6. Акционерное дело: учебник / Под ред. В.А. Галанова. — М.: Финансы и статистика, 2003. — 544 с.

7. Управление современной компанией: учебник / под. ред. проф. Б. Мильнера и проф. Ф. Лииса. — М.: ИНФР-М, 2001. — 586 с.

8. Словник акціонера / Заг. ред. Чечетова М.В. — К.: "Видавничий дім" "Корпорація", 2004. — 600 с.

9. Большая экономическая энциклопедия. — М.: Эксмо, 2007. — 816 с.

10. Владимірова І.Г. Слияния и поглощения компаний [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cfin.ru/press/management/1999-1/03.shtml>. — Назва з екрану.

11. Про затвердження Змін до Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників: Постанова Національного банку України від 18.11.2009 р. № 683 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>

Стаття надійшла до редакції 03.10.2012 р.